

CEDAW

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

Kadınların Adalete Erişimlerine İlişkin Tavsiye Kararı

I. Giriş ve Kapsam

1. Kadınlar için adalete erişim hakkı, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi altında korunan tüm hakların hayata geçirilmesi bakımından hayati önem taşımaktadır. Kadınların adalete erişimleri, hukukun üstünlüğünün ve iyi yönetişimin, yargı sisteminin bağımsızlığı, tarafsızlığı bütünlüğü ve güvenilirliğinin, cezasız kalmaya ve yolsuzluğa karşı ortaya konulan mücadelenin, yargı sistemine ve diğer yasa uygulama mekanizmalarına kadınların eşit katılımının temel bir elementidir. Adalete erişim, adalet sistemlerinin sorgulanabilirliği, mevcudiyeti, erişilebilirliği, kalitesi ve güvenilirliğini ve mağdurlar için kanun yollarını içinde barındırır. İşbu genel tavsiye kararının amacına ulaşabilmesi için “kadınlara” yönelik yapılan tüm referansların aynı zamanda kadınların yanı sıra kız çocuklarını da içerdiğinin anlaşılması gerekmektedir.
2. Mevcut tavsiye kararında Komite taraf Devletlerin kadınların adalete erişimlerini sağlamaya ilişkin yükümlülüklerini irdeler. Bu yükümlülükler, kadınların birey ve hak sahipleri olarak güçlendirilmesi amacıyla her türlü ayrımcılığa karşı korunmalarını içerir. Adalete etkili erişimin sağlanması, hukukun özgürleştirici ve dönüştürücü potansiyelinin en iyi şekilde kullanılmasını sağlar.
3. Uygulamada Komite, eşitlik temelinde kadınların adalete erişim haklarını ifa etmelerini engelleyen bir takım engel ve kısıtlamaların mevcut bulunduğunu gözlemlemiştir. Bu engeller arasında adalete erişimin tüm boyutlarına ilişkin Taraf Devletlerce sunulacak etkili adli korumanın yetersizliği yer almaktadır.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, ayrımcılık içeren kanunlar, birbiriyle kesişen veya birleşen ayrımcılıklar, prosedüre ve kanıta dayalı gereksinim ve uygulamalar ve adli mekanizmaların sistematik olarak fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kadınların erişimine açık olmalarının sağlanmasındaki yetersizlikler gibi bir takım faktörler nedeniyle bu engeller, ayrımcılık ve eşitsizlik yapısal bağlamında meydana gelmektedir.

4. Mevcut genel tavsiye kararının kapsamı, uzmanlaşmış ve yarı-yargısal mekanizmalar da dahil kadınlar için her düzeyde adalet sistemine yönelik prosedürler ve adalet kalitesini de içerir. Yarı-yargısal mekanizmalar yasal etkileri bulunan ve yasal hak, görev ve imtiyazları etkileyebilecek adli sistem tarafından yürütülen eylemlere benzeyen kamu idari kuruluş ve organlarının tüm eylemlerini içerir.
5. Adalete erişim hakkı ayrıca çoklu adalet sistemlerine erişimi de içerir. “Çoklu adalet sistemi” kavramı bir taraftan, bir taraf Devlet bünyesinde yer alan kanunların, yönetmeliklerin, usullerin ve kararların bir arada varoluşu anlamına gelirken diğer taraftan ise dini, geleneksel, yerel hukuk ve toplum hukuku ve uygulamalarının bir arada varoluşu anlamına gelir. Sonuç olarak, ister resmi ister gayri resmi, ister Devlet ister Devlet dışı veya her ikisini bünyesinde barındırsın çoklu adalet sistemi, kadınların adalete erişimlerine ilişkin haklarını kullanmaya çalışırken karşılaşılabileceği çoklu hukuk kaynaklarını içerir. Mevcut tavsiye kararında geleneksel adalet sistemleri olarak adlandırılacak olan dini, geleneksel, yerel hukuk ve toplum hukuku sistemleri Devlet tarafından resmi olarak tanınabilir, Devletin rızasıyla veya hiçbir açık statü olmaksızın çalışabilir veya Devletin düzenleyici çerçevesi dışında faaliyetini sürdürebilir.
6. Uluslararası ve bölgesel insan hakları anlaşmaları ve bildirgeleri, birçok ulusal Anayasa kanun önünde cinsiyet ve/veya toplumsal cinsiyet ilişkin güvenceler ve kanun kapsamında herkesin eşit şekilde korunma imtiyazından faydalanmasını sağlamaya yönelik yükümlülükler içerir¹. Sözleşmenin 15.

¹Bkz. Örneğin; Uluslararası İnsan Hakları Bildirisi'nin 7. ve 8. Maddeleri, Sivil ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2 ve 14. Maddeleri, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2 (2) ve 3. Maddeleri. Bölgesel düzeyde ise; İnsan Hakları ve Temel Hakların Korunması Sözleşmesi (Avrupa İnsan Hakları

Maddesi kadın ve erkeklerin kanun önünde eşit olduklarını ve eşit korunma haklarından faydalanmaları gerektiğini belirtir. Madde 2, kadınların her tür ayrımcılık eylemlerine karşı etkili bir biçimde korunmasını sağlamak amacıyla devletlerin yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kurumlarının da kurulması yoluyla yaşamın tüm alanlarında kadın ve erkeklerin gerçek anlamda eşit olmalarını sağlamaya yönelik her türlü uygun tedbiri almakla yükümlü olduğunu belirtir.

7. Cinsiyetleri veya toplumsal cinsiyetleri temelinde kadınlara ayrımcılık yöneltilebilmektedir. Toplumsal cinsiyet kadınlar ve erkekler için sosyal olarak oluşturulmuş kimlikler, özellikler ve roller; adalet sistemi ve adalet sisteminin içerisinde yer alan kurumlar arasında sürekli yeniden üretilen biyolojik farklılıklara ilişkin toplum tarafından yüklenmiş kültürel anlamlara atıfta bulunmaktadır. Sözleşmenin 5 (a) maddesi gereğince taraf Devletlerin, kadınları haklarını kullanmaktan ve bu hakları talep etmekten alıkoyan ve onların etkili çözümlere ulaşmalarını engelleyen toplumsal cinsiyet kalıp yargıları da dahil olmak üzere altta yatan sosyal ve kültürel engelleri açığa çıkarma ve bu engelleri ortadan kaldırmaya ilişkin yükümlülükleri bulunmaktadır.

8. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, damgalama, zararlı uygulamalar ve ataerkil kültürel normlar ve özellikle kadınları etkileyen toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kadınların erkeklerle eşit bir biçimde adalete erişme ulaşma becerileri üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Ek olarak, kadına yönelik ayrımcılık bazı kadınları farklı derecelerde veya erkeklere ve diğer kadınlara kıyasla daha farklı biçimlerde etkileyen birbiriyle kesişen faktörlerle birleşmektedir. Kesişen veya diğer türleriyle birleşen ayrımcılık nedenleri arasında etnik köken, yerel statü veya azınlık statüsü, renk, sosyo-ekonomik statü ve/veya sınıf, dil, din veya inanç, siyasi görüş, uyruk menşei, medeni durum ve/veya annelik statüsü, yaş, kentsel/kırsal yerleşim, sağlık statüsü, engellilik durumu, mülkiyet durumu, lezbiyen, biseksüel, trans birey ve erdişi olma durumu gibi birtakım

faktörler yer almaktadır. Bu kesişen faktörler bu gruplar arasında yer alan kadınlar için adalete erişimi daha da zor hale getirmektedir.²

9. Kadınların adalete erişimlerini zorlaştıran diğer faktörler arasında okuma yazma bilmeme, kadın ticareti, silahlı çatışma, sığınma arama, yerinden edilme, devletsizlik, göç, kadın aile reisliği, dulluk, HIV/AIDS hastalıkları, özgürlüğünden alıkonma, fuhşun cezalandırılması, coğrafi uzaklık ve hakları için mücadele gösteren kadınların etiketlenmesi gibi faktörler yer almaktadır. Kadın hakları savunucularının ve örgütlerinin çalışmalarından ötürü hedef haline getirildiğinin altı çizilmeli ve onların adalete erişim hakları korunmalıdır.
10. Komite, belli kadın gruplarına yönelik olarak davanın çözüme ulaştırılmaması gibi, adalete erişime ilişkin kesişen ayrımcılık türlerinin birçok negatif örneği bulunduğunu belgelemiştir. Bu gruplarda yer alan kadınlar aşağılanmaktan, damgalanmaktan, tutuklanmaktan, sınır dışı edilmekten, işkence görmekten ve hatta kanun uygulayıcılar tarafından başka tür şiddetlere maruz bırakılmaktan korktukları için yetkililere haklarının ihlal edildiğine dair çoğunlukla bir bildirimde bulunmamaktadırlar. Komite, bu tür gruplara ait kadınlar tarafından şikâyetler yöneltildiğinde bile, yetkililerin çoğunlukla suçu soruşturma, kovuşturma ve failleri cezalandırma ve/veya çözüm yolları üretme hususunda yeterli özeni göstermediklerinin altını çizmiştir.³
11. Sözleşmenin 2 (c), 3, 5 (a) ve 15. Maddelerine ek olarak, Taraf Devletlerin tüm kadınların eğitime erişimlerini, haklarına ve mevcut çözüm yollarına, bu çözümlere nasıl erişebileceklerine ilişkin bilgiye sahip olmalarını ve bunun yanı sıra toplumsal cinsiyete duyarlı ihtilaf çözüm sistemlerine, etkili ve yerinde kanuni çözüm yollarına eşit erişimlerini sağlamaya yönelik anlaşmaya-dayalı yükümlülükleri bulunmaktadır.⁴

²Bkz. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 2. Maddesi kapsamında Taraf devletlerin Temel Yükümlülüklerine İlişkin 28 Sayılı Genel Tavsiyenin 18. Paragrafı.

³Bkz. Örneğin; Bahamalar (CEDAW/C/BHS/CO/1-5, para. 25 (d)), Kosta Rika (CEDAW/C/CRI/CO/5-6, para. 40-41), Fiji (CEDAW/C/FJI/CO/4, para. 24-25), Kırgızistan (A/54/38/Rev. bölüm 1, para. 127-128), Kore Cumhuriyeti (CEDAW/C/KOR/CO/6, para. 19-20, ve CEDAW/C/KOR/CO/7, para. 23 (d)) ve Uganda (CEDAW/C/UGA/CO/7, para. 43-44) ile ilgili sonuç gözlemleri.

⁴Bkz. Özellikle 19, 21, 23, 24, 26, 27, 29 ve 30 sayılı genel tavsiye kararları.

12. Kadınların adalete erişimlerinin sağlanmasında kadınlar tarafından karşılaşılan zorlukların üstesinden gelebilmek amacıyla atılması gereken adımlara ilişkin Komitenin görüş ve önerileri Taraf Devletlerin raporlarına ilişkin değerlendirme deneyimleri, bireysel tebliğlere ilişkin gerçekleştirdiği analizleri, Sözleşmenin İhtiyari Protokolü altında gerçekleştirdiği araştırmalar tarafından bilgilendirilmektedir. Ayrıca, diğer Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmaları, ulusal insan hakları kurumları, toplum tabanlı kadın derneklerini de içeren sivil toplum kuruluşları ve akademik araştırmacılar tarafından adalete erişime ilişkin gerçekleştirilen çalışmalara da atıfta bulunmaktadır.

II. Kadınların adalete erişimine ilişkin genel konular ve tavsiyeler

A. Adalet sisteminin sorgulanabilirliği, mevcudiyeti, erişilebilirliği, kalitesi, çözüm yolları sunması ve hesap verilebilirliği

13. Komite, mahkemelerin ve yarı-yargısal organların belli başlı kentlerde tekelleşmesi, kırsal alanlarda ve uzak mesafelerdeki bölgelerde mevcut bulunmaması, bu mahkemelere erişmek üzere gereken zaman ve para, prosedüre ilişkin işlemlerin karmaşıklığı, engelli kadınlar için fiziksel engellerin bulunması, hukuki yardımlar da dâhil kaliteli ve toplumsal cinsiyet alanında yetkin hukuki tavsiyelere erişimin yetersiz olması ve adalet sisteminin yeterli kaliteye (eğitim yetersizliği nedeniyle toplumsal cinsiyete duyarlı olmayan kararlar/yargılar, gecikmeli ve çok uzun süren dava süreçleri, yolsuzluk) sahip olmaması gibi birtakım aksaklıkların bulunduğunu gözlemlemiştir.

14. Adalet sisteminin sorgulanabilirliği, mevcudiyeti, erişilebilirliği, kalitesi, mağdurlar için çözüm yolları sunması ve hesap verilebilirliğini içeren altı birbiriyle ilişkili ve gerekli bileşen adalete erişimin sağlanması için gereklidir. Yasal, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik koşulları yaygınlaştırmaya yönelik farklılıklar bu özelliklerin her bir Taraf Devlette farklı özelliklerin uygulanmasını

gerektirirken, yaklaşıma ilişkin temel elementler evrensel olarak geçerli olmakla beraber, derhal uygulanmayı gerektirir. Dolayısıyla;

(a) Sorgulanabilirlik, kadınların adalet sistemine kesintisiz bir biçimde erişebilmelerini, yasal yetkileri olarak Sözleşmeden doğan haklarını talep edebilme yetisi ve gücüne sahip olabilmelerini gerektirir;

(b) Mevcudiyet, mahkemeler ve diğer yarı yargısal organların Taraf Devlet genelinde gerek kentsel, gerek kırsal, gerekse ücra bölgelerde kurulmalarının yanı sıra bu kurumların devamlılığının sağlanması ve finanse edilmelerini gerektirir;

(c) Erişilebilirlik, gerek resmi ve gerekse yarı-yargısal adli sistemler dâhil tüm yargı sistemlerinin güvenli, düşük maliyetli, kadınlara fiziksel olarak erişilebilir olmasını; ayrımcılığın kesişen ve birleşen türleriyle yüz yüze gelen kadınlar da dâhil olmak üzere tüm kadınların ihtiyaçlarına uygun ve bu ihtiyaçlara uyarlanabilir olmasını gerektirir;

(d) Adalet sistemlerinin kaliteli olması, sistemin tüm bileşenlerinin uluslararası yeterlilik, etkinlik, bağımsızlık ve tarafsızlık standartlarına uygun olmalarını⁵ ve uygulamaya konulan ve tüm kadınlar için sürdürülebilir toplumsal cinsiyete duyarlı ihtilaf çözümlerine yönlendiren güncel, yerinde ve etkili hukuki çözüm yolları sağlamalarını gerektirir. Adalet sistemlerinin kaliteli olması, aynı zamanda, adalet sisteminin belli bir bağlam içerisinde kullanılmasını; dinamik, katılımcı, yenilikçi uygulanabilir tedbirlere açık ve toplumsal cinsiyete duyarlı olmasını ve kadınlar tarafından adalete yönelik artan talepleri de dikkate almasını gerektirir;

(e) Mağdurlara çözüm yollarının sunulması, kadınların adalet sisteminden uygun koruma ve maruz bırakıldıkları her türlü zarar için

⁵Bkz. Genel Kurulun 40/32 sayılı kararında kabul edilen Yargı Bağımsızlığına İlişkin Temel İlkeler

anlamalı tazminatlar alabilmelerini gerektirir. (Bkz. Sözleşmenin 2. Maddesi)

(f) Adalet sistemlerinin hesap verilebilirliği, sorgulanabilirlik, mevcudiyet, erişilebilirlik, kalite ve çözüm yolları sağlama ilkelerine uygun olarak işlemlerini temin etmek üzere sistemin işleyişinin izlenmesi yoluyla sağlanabilir. Adalet sistemlerinin hesap verilebilirliği, adalet sistemi profesyonellerinin eylemlerinin ve yasaları çiğnedikleri davalardaki yasal sorumluluklarının izlenmesi anlamına da gelir.

15. Sorgulanabilirlik ilkesine ilişkin olarak Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Adalet sisteminin toplumsal cinsiyete duyarlılığını arttırarak, hakların ve bağlantılı yasal korumaların tanınmasının ve yasa içerisine dâhil edilmesinin sağlanması;

(b) Kadınların adalet sistemlerine kesintisiz olarak erişimlerinin sağlanması ve “yasal” ve “fiili” eşitliğe ulaşmalarını sağlamak üzere kadınların güçlendirilmesi;

(c) Adalet sistemi içerisinde yer alan profesyonellerin davaları toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla ele almalarının sağlanması;

(d) Yargı erkinin bağımsızlığının, tarafsızlığının, bütünlüğünün ve güvenilirliğinin sağlanması; cezasız kalma ile mücadele edilmesi;

(e) Kadınların adalete erişimlerine ilişkin ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının önemli bir elementi olarak adalet sistemlerindeki yolsuzluğun ele alınması;

(f) Kadınların, profesyonel olarak ve adalet hizmetlerinin sunucuları olarak yargının ve yarı-yargısal sistemlerin tüm organlarına ve tüm

düzeylelerine katılmaları önünde yer alan engellerle yüzleşilmesi ve bu engellerin ortadan kaldırılması. Kadınların yargı sisteminde, diğer kanun uygulama mekanizmalarında ve diğer profesyonel kapasitelerde idareci, hâkim, savcı, resmi savunma memuru, avukat, yönetici, arabulucu, kanun uygulayıcı, adli ve cezai yetkili ve uzman uygulayıcılar olarak temsil edilmelerinin sağlanması için özel önlemleri de içeren birtakım önlemler yoluyla gerekli adımların atılması;

(g) Kadınları davalarında adil bir adli muamele şansından mahrum bırakan güç ilişkilerinin bulunduğu tüm alanlarda taraflar arasındaki eşitliği sağlamak üzere kanıt yükümlülüğü uygulamasına ilişkin düzenlemelerin gözden geçirilmesi;

(h) Kadınların adalete erişimlerini desteklemek, kadın haklarına ilişkin hukuk davalarında görev almalarını sağlamak üzere sivil toplum örgütlerini ve birimlerini teşvik etmek amacıyla sürdürülebilir mekanizmaların geliştirilmesini sağlamak için sivil toplum ve toplum tabanlı örgütlerle işbirliğinin gerçekleştirilmesi;

(i) Kadın hakları savunucularının adalete erişimlerinin sağlanması ve taciz, tehdit, misilleme ve şiddete karşı koruma almalarının sağlanması;

16. Adalet sistemlerinin mevcudiyeti ilkesine ilişkin olarak Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Ücra bölgeler, kırsal ve izole bölgeler de dâhil olmak üzere Taraf Devletin tüm sınırları içerisinde ayrımcılığa maruz kalmaksızın kadınların adalete erişim haklarını güvence altına alan mahkemeler, divanlar ve ek birimlerin kurulması, devamlılıklarının sağlanması ve geliştirilmesinin sağlanması. Özellikle bu alanlarda yaşayan kadınlar için mobil mahkemelerin kurulmasının değerlendirilmeye alınması ve

uygulanabilir olduğu durumlarda bilgi teknolojilerinin yaratıcı olarak kullanımının sağlanması;

(b) Kadına yönelik Şiddet vakalarında mali yardım, kriz merkezleri, sığınma evleri, acil yardım hatları, tıbbi hizmetler, psikolojik hizmetler ve danışmanlık hizmetlerine erişimin sağlanması;

(c) Adalet sisteminin doğru şekilde işlemlerini sağlamak ve adalet sistemi profesyonelleri tarafından yapılacak her tür ayrımcılığı ele almak üzere bağımsız denetmenlerden oluşan bir gözetim mekanizmasının kurulması;

17. Adalet sistemlerinin erişilebilirliği ilkesine ilişkin olarak Komite Taraf

Devletlere Şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Hukuki yardım sunulması ve belge ve evrak işlemlerinin yanı sıra mahkeme giderleri için talep edilen ücretlerin düşük gelirli kadınlar için azaltılması ve yoksul kadınlardan alınmaması yoluyla adalete erişim önündeki ekonomik engellerin ortadan kaldırılması;

(b) İhtiyaç duyulan durumlarda bağımsız ve profesyonel sözlü ve yazılı çeviri hizmetlerinin sağlanması yoluyla dilsel engellerin ortadan kaldırılması; yargısal ve yarı-yargısal süreçleri tam olarak anlayabilmeleri için okuma yazma bilmeyen kadınlar için bireyselleştirilmiş yardımların sağlanması;

(c) Hedeflenmiş sosyal destek çalışmalarının geliştirilmesi; farklı formatlarda ve toplum dillerinde belli birimler veya kadın masaları yoluyla adalet mekanizmaları, prosedürler ve çözüm yollarına ilişkin mevcut olan bilginin yaygınlaştırılması. Bu ve benzer çalışmalar ve bilgilendirmeler nüfusta yer alan tüm etnik gruplar ve azınlık grupları için uygun olmalı ve özellikle kadın kuruluşları ve ilgili diğer kuruluşların yanı sıra bu gruplarda yer alan kadınlar ile işbirliği içerisinde tasarlanmalıdır;

(d) Kadınların her düzeyde adalet sistemlerine erişimlerinin geliştirilmesini sağlamak üzere internet ve diğer bilgi ve iletişim teknolojilerine (ICTs) erişimin sağlanması. Duruşmaların düzenlenmesini kolaylaştırmak adına video konferans gibi uygulamaları da içine alan internet altyapısının geliştirilmesi ve paydaşlar arasında veri ve bilgilerin paylaşılması, toplanması ve desteklenmesinin değerlendirilmesi;

(e) Yargısal ve yarı-yargısal kurumlar ve diğer hizmetlerin fiziksel çevresinin ve konumunun iyi, güvenli ve tüm kadınlar için erişilebilir olmasının sağlanması. Adalet kurumlarının bileşenleri olarak toplumsal cinsiyet birimlerinin oluşturulmasının değerlendirilmeye alınması. Yeterli imkânlara sahip olmayan kadınlar için yargı kurumları ve yarı-yargısal kurumların ulaşım maliyetlerinin karşılanması konusu ile ayrıca ilgilenilmelidir;

(f) Kadınların adalete erişim sağlamak için ortaya koymak zorunda kaldığı çabaları azaltmak amacıyla bir dizi yasal ve sosyal hizmetleri de içine alan “ilk adım merkezleri” gibi adalet erişim merkezlerinin oluşturulması. Bu merkezler yasal danışmanlık ve yardım sağlayabilir, yasal işlemleri başlatabilir, kadına yönelik şiddet, aile problemleri, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam, mülkiyet ve göç gibi bir dizi alana ilişkin kadınlara yönelik destek hizmetlerini koordine edebilir. Bu merkezler yoksul kadınlar, kırsal bölgelerde ve uzak mesafelerde yaşayan kadınlar da dâhil tüm kadınlar için erişilebilir olmalıdır.

(g) Engelli kadınların adalet sistemlerine erişimleri konusu ayrıca ele alınmalıdır.

18. Adalet sistemlerinin kalitesi ilkesine ilişkin olarak Komite Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

- (a) Adalet sistemlerinin kaliteli olmalarının ve uluslararası yeterlilik, etkinlik, bağımsızlık, tarafsızlık standartlarına ve hukuk ilmine uygun olmalarının sağlanması;
- (b) Kadınların adalete erişimlerini ölçebilecek göstergelerin geliştirilmesi⁶;
- (c) İhtiyaç halinde daha geniş kapsamlı kurumsal reformlara yatırım yapılması da dâhil yenilikçi ve dönüştürücü adalet yaklaşım ve çerçevelerinin sağlanması;
- (d) Uygulamaya konulacak ve kadınlar için sürdürülebilir toplumsal cinsiyete duyarlı ihtilaf çözümüne yönlendirecek güncel gelişmelere uygun, yerinde ve etkili çözüm yollarının sağlanması;
- (e) Kanıta dayalı hükümlerin, soruşturmaların, yasal ve yarı-yargısal prosedürlerin tarafsızlığını sağlamak ve bu yargıların toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve önyargılardan etkilenmesini engellemek üzere mekanizmaların uygulanmaya konulması;
- (f) Kadınların mahremiyetlerinin, güvenliğinin ve diğer insan haklarının korunmasının gerektiği durumlarda yasal işlemler tamamen veya kısmen özel olarak gerçekleştirilebilir, uzaktan veya iletişim araçları yoluyla yalnızca ilgili tarafların içeriğe erişebileceği şekilde esasına ve adil süreçlere uygun olarak ifade alınabilir. Adli sürecin tüm aşamaları boyunca mağdurların takma ad kullanmalarına veya kimliklerini korumak adına diğer tedbirleri almalarına izin verilir. Taraf Devletler, kadınların ve kız çocuklarının onuru, duygusal durumu ve güvenliğine zarar vereceği durumlarda mağdurun mahrumiyetini ve imajını korumak adına resminin çekilmesi ve yayınlanmasının yasaklanması

⁶Bkz 8-10 Ekim 2007 BM Kadına Yönelik Şiddeti Ölçme Verileri ve 21 Mayıs 2013 tarihinde kabul edilen Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Amerika Ülkeleri Sözleşmesinin Uygulanmasına yönelik İlerleme Göstergeleri "Belem do Para Convention"

yoluyla bir takım önlemlerin alınması ihtimalini güvence altına almalıdır.

(g) Kadın şikâyet başvurusunda bulunanların, sanıkların ve mahkûmların yasal işlemlerden önce, yasal işlemler süresince ve sonrasında tehdit, istismar ve diğer zararlardan korunmasını ve koruyucu önlemlerin etkin bir şekilde işlemlerini sağlamak için gerekli olan bütçenin, kaynağın, rehberliğin, izleme ve yasal çerçevenin sağlanması⁷.

19. Çözüm yollarının sağlanması ilkesine ilişkin olarak Komite taraf

Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Kadınlara yönelik ayrımcılık için uygun ve yerinde çözüm yollarının üretilmesi ve uygulamaya konulması, kadınların mevcut olan adli ve adli olmayan çözüm yollarına erişime sahip olmalarının sağlanması;

(b) Çözüm yollarının yeterli, etkili, acilen uygulanabilir, bütüncül ve uğranan zararın ciddiyetiyle orantılı olmasının sağlanması. Çözüm yolları; uygun şekilde zararı karşılama (hakların yeniden geri verilmesi), tazminat (ister para, ister mal veya hizmet şeklinde olsun), rehabilitasyon (tıbbi ve psikolojik bakım ve diğer sosyal hizmetler)⁸ unsurlarını kapsamalıdır. Sivil zararlar ve cezai yaptırımlara yönelik olarak sunulan çözüm yolları birbirini dışlamamalıdır.

(c) Tüm sivil, cezai, idari ve diğer işlemlere yönelik zarara uygun tazminatı belirlemek amacıyla zararların değerlendirilmesi sürecinde, kadınların karşılığı ödenmeyen ev içi sorumlulukları ve bakım sorumluluklarının dikkate alınması;

(d) Kadınların insan haklarının ihlal edilmesinde sorumluluğu bulunan kişiler veya birimlerin zararı karşılayamaması veya karşılamaya

⁷Mağdurların ve ailelerinin aşağılanmaya, intikama, ikinci kez mağdur edilmelerine karşı korunmasına ilişkin uluslararası rehberlik ve iyi uygulamalar takip edilmelidir. Bkz. Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi.

⁸Bkz. Kadın ve Kız Çocuklarına Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin 2. Maddesinden doğan, Taraf Devletlerin Temel Yükümlülüklerine ilişkin 32 Sayılı Genel Tavsiyenin 32. Paragrafı, " Bu çözümler; maddi tazminat, zararın giderilmesi, rehabilitasyon ve hakların teslimi gibi farklı türlerde zarar tazminini; kamusal özür, kamusal anma ve tekrarlanmama güvencesi verilmesi gibi tatmin tedbirleri; ilgili kanun ve uygulamaların değiştirilmesi, kadın insan hakkı ihlallerinden sorumlu faillerin adaletle teslimini kapsamalıdır."

isteksiz olması durumunda kadınların zararlarının etkili tazminini sağlamak amacıyla kadınlara özgü fonların oluşturulması;

(e) Çatışmada veya çatışma sonrasında cinsel şiddet vakalarında kurumsal reform için gerekli görevlendirmeler yapılmalı, ayrımcılık içeren mevzuatlar uygulamadan kaldırılarak yerine uluslararası standartlarla uyumlu yeterli yaptırıma sahip mevzuatlar uygulamaya konmalıdır; çatışmadan önce de mevcut olan ayrımcılıkların üstesinden gelmek amacıyla kadın kuruluşları ve sivil toplumun yakın katılımlarıyla tazmin önlemlerinin belirlenmesi.⁹

(f) İnsan hakları ihlallerinin çatışma süresince veya çatışma sonrası süreçlerde meydana geldiği bağlamlarda özür, toplumsal anma; doğruluk, adalet ve uzlaştırma komisyonları tarafından verilen tekrarlanmama güvencelerinin failerin soruşturulması ve kovuşturulması için başlatılacak adli süreçlerin yerini almasının engellenmesinin sağlanması; kadınlara yönelik cinsel şiddet gibi toplumsal cinsiyete dayalı insan hakkı ihlallerine yönelik sunulacak afların reddedilmesi, bu insan hakkı ihlallerinin kovuşturulmasına yönelik iskati zamanaşımının reddedilmesi (Bkz. 30 Sayılı Tavsiye Kararı)

(g) Kadınlar tarafından maruz kalınan farklı ihlal türlerine cevap verebilecek etkili ve yerinde hukuki çözüm yollarının yanı sıra zararı karşılamaya yeterli koşulların sunulması; 30 Sayılı Genel Tavsiye Kararında da belirtildiği üzere tüm zarar tazmin programlarına kadın katılımının sağlanması.¹⁰

20. Adalet sisteminin hesap verilebilirliği ilkesine ilişkin olarak Komite taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Adalet sistemlerinin sorgulanabilirlik, mevcudiyet, erişilebilirlik, kalite ve çözüm yolları sağlama ilkelerine uygun olarak işlemlerini

⁹Bkz. Kadınların ve Kız Çocuklarının Hukuki Başvuru ve Tazminat Haklarına İlişkin Nairobi Bildirisi (2007)

¹⁰Ayrıca bkz. A/HRC/14/22.

temin etmek üzere kadınların adalete erişimlerinin gözlemlenmesi ve izlenmesi için etkili ve bağımsız mekanizmalar geliştirilmesi. Bu tavsiye; yargısal, yarı-yargısal ve idari birimlerin, kadın haklarını etkileyen kararları da dikkate alarak özerklik, etkililik ve saydamlık yönünden periyodik olarak incelenmesini de kapsar;

(b) Yargı mensuplarının tespit edilen ayrımcı uygulama ve hareketlerinin disiplin önlemleri ve diğer önlemlerle etkili bir şekilde cezalandırılmasının sağlanması;

(c) Adalet sisteminin işleyişine destek veren, toplum, refah ve sağlık çalışanları ile teknik uzmanlar dahil olmak üzere tüm personelin şikâyet, başvuru ve önerilerini almak üzere özel bir birim oluşturulması;

(d) Veriler kapsamında aşağıdakilere yer verilmeli; fakat kapsam bununla kısıtlı tutulmamalıdır:

(1) Yargısal ve yarı-yargısal kurumların sayısı ve coğrafi dağılımı;

(2) Her kademedeki kanun uygulama birimleri ile yargısal ve yarı-yargısal kurumların sayısı;

(3) Adli yardım hizmeti sunan avukatlar da dâhil olmak üzere kadın ve erkek avukat sayısı ve coğrafi dağılımı;

(4) Yargısal, yarı-yargısal ve idari kurumlara intikal eden dava ve dilekçelerin içeriği ve sayısı; bu veriler başvuranın cinsiyetine göre ayrıştırılmış olmalıdır;

(5) Resmi ve gayri resmi adalet sistemlerinde görülen davaların içeriği ve sayısı; bu veriler başvuru sahiplerinin cinsiyetine göre ayrıştırılmış olmalıdır;

(6) Hukuki yardım ve kamu avukatlarının istendiği, kabul edildiği ve fiilen sağlandığı davaların içeriği ve sayısı; bu veriler başvuru sahiplerinin cinsiyetine göre ayrıştırılmış olmalıdır;

(7) Yargılama işlemlerinin süresi ve sonuçları; bu veriler başvuru sahiplerinin cinsiyetine göre ayrıştırılmış olmalıdır.

(e) Kadınların adalete tam erişimlerini destekleyici veya engelleyici uygulama, işlem ve içtihatlarla dikkat çekmek üzere sivil toplum örgütleri ve tüm adalet sistemleri içinde yer alan akademik kurumlarla işbirliği içinde nitel araştırmalar ve eleştirel toplumsal cinsiyet analizlerinin gerçekleştirilmesi ve bu çalışmaların yapılmasına imkân tanınması;

(f) Adalet sisteminin bütün unsurlarının toplumsal cinsiyete duyarlı, kullanıcı dostu ve hesap verebilir hale getirilmesi için öncelik, politika, mevzuat ve usuller geliştirmek üzere analiz bulgularının sistematik olarak uygulanmasının sağlanması.

B. Ayrımcı kanun, usul ve uygulamalar

21. Sıklıkla, Taraf Devletlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve normlarının şekillendirdiği ve bu nedenle ayrımcı ve kadınların Sözleşmeye dayanan haklarından tam olarak faydalanmalarını engelleyici anayasal hükümleri, kanunları, yönetmelikleri, usulleri, örfi hukuk sistemleri ve uygulamaları bulunmaktadır. Bu nedenle Komite sonuç gözlemlerinde, Taraf Devletleri ısrarla, mevzuat çerçevelerini gözden geçirmeye ve kadına karşı ayrımcılık içeren hükümleri değiştirmeye ve/ veya yürürlükten kaldırmaya davet

etmektedir. Bu tutum, Taraf Devletlerin kamu yetkilileri ve yanı sıra bireysel, kuruluş ve işletme niteliğindeki devlet dışı aktörleri ile kadına karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere uygun yasal ve diğer tedbirleri almaları yönünde yükümlülüklerinin saklı olduğu Sözleşme'nin 2. Maddesi hükümleriyle de tutarlıdır.

22.Sözleşme'nin 2. Maddesi hükümlerince; Taraf Devletlerin temel sorumluluklarına ilişkin 28 Sayılı Genel Tavsiyenin 16. Paragrafında tanımlandığı üzere, kadınlar doğrudan veya dolaylı yollardan karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık nedeniyle adalete erişmekte, yine de birçok güçlükle karşılaşmaktadır. Bu tür eşitsizlikler, yalnızca kanun, yönetmelik, usul, örfi hukuk ve uygulamaların ayrımcı içeriğinde ve/ veya etkilerinde ortaya çıkmakla kalmayıp; kadının insan hakkı ihlallerinin gereğince çözümlenmesinde yargısal ve yarı-yargısal kurumların kapasite ve bilinç eksikliğiyle de kendini göstermektedir. Komite, bu nedenle, 28 sayılı Genel Tavsiyesinde, yargı kurumlarının maddi ve fiili eşitlik ilkesini Sözleşmede öngörüldüğü şekliyle uygulaması ve ulusal, şerri ve örfi kanunlar dâhil olmak üzere kanun yorumlamasını bu yükümlülük doğrultusunda yapmaları gerektiğini belirtmektedir. Sözleşmenin 15. Maddesinde, Taraf Devletlerin kadınların hukukun bütün alanlarında erkeklerle gerçek anlamda eşitliğini sağlamaları yönünde yükümlülükler yer almaktadır.

23.Ne var ki; Komitenin, İhtiyari Protokol kapsamında yayınladığı çok sayıda sonuç gözlemi ve görüşünde; ayrımcı usul ve kanıt hükümler ve kadın hakkı ihlallerinin önlenmesi, soruşturulması, kovuşturulması, cezalandırılması ve tazmin edilmesi hususlarında özen sorumluluğu eksikliğinin, kadınların adalete eşit erişimini sağlama yükümlüğüne uygun davranılmadığı ortaya koyulmaktadır.

24.Adalete erişimde birtakım özel engellerle karşılaşan kızlara (kız çocukları ve ergen kızlar, gerektiğinde) özel önem gösterilmelidir. Kız çocukları; eğitim, sağlık, cinsel sağlık ve üreme sağlığı gibi alanlarda hayatlarıyla ilgili önemli kararlar alacak sosyal veya hukuki ehliyetten sıklıkla yoksun konumdadırlar.

Zorla evlendirilebilmekte; ya da diğer zararlı uygulamalara ve çeşitli şiddet türlerine maruz bırakılabilmektedirler.

25. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Kadınların özellikle adalete erişimde doğrudan veya dolaylı yollardan ayrımcılığa uğramasına neden olan mevcut bütün kanun, usul, yönetmelik, içtihat, örfi hukuk kuralları ve uygulamaları ve adalete erişimin önündeki ayrımcı engelleri kaldırmak üzere aşağıda sıralananlar dâhil adımlar atarak, kanun önünde eşitlik ilkesinin hayata geçirmeleri:

- i Kadınların yasal işlem başlatmadan önce aile veya topluluk üyelerinden izin alma yükümlülüğü ve/ya gereği,**
- ii Hak mücadelesi veren kadınların adalet sisteminin aktif katılımcılarınca damgalanması,**
- iii Bir iddia ortaya koymak veya tazminat talep etmek isteyen kadının erkeklere kıyasla daha fazla kanıt sunmasını isteyerek; şahitlik eden, şikâyette bulunan ve kendini savunan kadınların ayrımcılığa uğramasına neden olan teyit kuralları,**
- iv Kadının şahitliğini kabul etmeyen veya daha aşağı bir statüde konumlandıran usuller,**
- v Davanın hazırlanması, görülmesi ve sonrasında kadın ve erkeğe eşit şartlar sağlayacak tedbirlerin eksikliği,**

vi Kadınların açtığı davalarda, soruşturmalarda sistematik hatalara neden olan, dava yönetimi ve kanıt toplama süreçlerindeki eksiklikler ve

vii Çevrimiçi veya bilişim ve iletişim teknolojileri ve yeni sosyal medyanın kullanımıyla ortaya çıkan kadın hakkı ihlallerine ilişkin veri toplamada karşılaşılan güçlükler

(b) Kız çocuklarının bağımsız, güvenli, etkili, erişilebilir, çocuğa duyarlı şikâyet ve raporlama mekanizmalarına erişiminin sağlanması. Bu amaçla tesis edilen mekanizmalar, uluslararası normlarla ve bilhassa Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyumlu olmalı ve Çocuk Hakları Komitesi'nin 14 Sayılı Genel Yorumuna uygun olarak öncelikle kız çocuklarının çıkarlarının en iyi şekilde korunmasını sağlayacak şekilde uygun eğitim almış personel görevlendirilmeli ve etkili bir şekilde ve toplumsal cinsiyet duyarlılığıyla çalışmalarını yürütmelidir.

(c) Kız çocuklarının aile içerisinde yaşanan çekişmeler ve güçsüzleştirme nedeniyle toplumun dışına itilmesini ve bu nedenle haklarının desteklenmemesini önleyici tedbirler alınması; eğitim, cinsel sağlık ve üreme sağlığı da dâhil olmak üzere sağlık hizmetleri gibi hizmetlerden faydalanmak için ve hukuki hizmetlere ve adalet sistemlerine erişimde ebeveyn ve eş izni gerektiren kural ve uygulamaların yürürlükten kaldırılması ve

(d) Dini metinlerin ve geleneksel normların kadınların ve kız çocuklarının adalete erişimini engelleyecek şekilde yorumlanmasına ve bundan kaynaklanacak ayrımcılığa karşı kadınların ve kız çocuklarının korunması.

Adalet sisteminde kalıp yargılar ve cinsiyet yanlılığı ve kapasite geliştirmenin önemi

26. Adalet sisteminde kalıp yargılar ve cinsiyet yanlılığı, kadınların insan haklarından tam olarak faydalanmasını geniş ölçüde etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Hukukun bütün alanlarında kadınların adalete erişimlerini engellemekte ve özellikle kadın şiddet mağdur ve kurbanlarını etkileyebilmektedir. Kalıp yargılar, algıları çarpıtarak gerçekler yerine peşin hükümlü inanç ve söylencelere dayalı kararlar alınmasına neden olmaktadır. Hâkimler sıklıkla, kadınlar için hangi davranışın uygun olacağı hakkında katı standartlar benimsemekte ve bu kalıp yargılara uygun davranmayan kadınları cezalandırmaktadır. Bu kalıp yargılar, kadınların taraf veya tanık olarak sözlerinin, iddialarının ve şahitliklerinin güvenilirliğini de etkilemektedir. Kalıp yargılar, hâkimlerin kanunları yanlış yorumlamasına ve yanlış uygulamasına neden olabilmektedir. Bu ise, geniş ölçekli etkiler doğurmaktadır; sözgelimi ceza hukukunda failerin kadın hakkı ihlalinden yasal olarak sorumlu tutulmayarak bir dokunulmazlık kültürünün desteklenmesi gibi. Hukukun bütün alanlarında kalıp yargılar, tarafsızlıktan ve adalet sisteminin dürüstlüğünden ödünler verdirilmekte; dönüşümlü olarak da, şikâyette bulunanın tekrar mağdur edilmesi dâhil olmak üzere, adli hatalara yol açabilmektedir.

27. Adalet sisteminde kalıp yargıları uygulayan, pekiştiren ve sürekli kılan yalnızca hâkimler, sulh yargıçları ve yargıçlar değildir. Savcılar, kolluk yetkilileri ve diğer aktörler de kalıp yargılarının, bilhassa toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakalarında olmak üzere soruşturma ve yargılama süreçlerini etkilemesine, mağdur ve kurbanın iddialarını zayıflatmasına ve aynı anda şüphelilerin ileri sürdüğü savunmayı güçlendirmesine sıklıkla izin vermektedirler. Dolayısıyla kalıp yargılar, hem soruşturma hem de yargılama süreçlerine nüfuz ederek nihayetinde mahkeme kararını şekillendirmektedir.

28. Kadınlar, söylence ve kalıp yargılardan bağımsız olarak adalet sistemine ve yargının bu yanlı yargılarla tarafsızlığının zedelenmediğine güvenebilmelidir. Adalet sisteminde yargı düzeyinde toplumsal kalıp yargıların ortadan

kaldırılması, mağdur ve kurbanlar için eşitliğin ve adaletin sağlanmasında hayati bir adımdır.

29. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

- (a) **Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını ortadan kaldırmak ve toplumsal cinsiyet bakış açısını adalet sisteminin bütün alanlarına yerleştirmek üzere, adalet sisteminin bütün aktörleri ve hukuk öğrencileri için farkındalık ve kapasite artırıcı tedbirler dâhil olmak üzere tedbir alınması**
- (b) **Kadına yönelik şiddet vakalarında ve ailevi meselelerin çözümünde önemli rol oynayan sağlık çalışanları ve sosyal çalışmacılar başta olmak üzere diğer meslek elemanlarının da bu farkındalık ve kapasite geliştirme programlarına dâhil edilmesi**
- (c) **Kapasite geliştirme programlarında özellikle şu hususların ele alınmasının sağlanması:**
 - i **Kadınların taraf veya şahit olarak sözlerine, iddialarına ve tanıklıklarına güven duyulması ve önem verilmesi**
 - ii **Kadınlar için hangi davranışların uygun düşeceği hususunda sıklıkla hâkim ve savcılarca geliştirilen katı standartlar**
- (d) **Adalet sisteminde kalıp yargıların ve cinsiyet yanlılığının olumsuz etkisi ve kadın şiddet mağdurları ve kurbanları için adaletin geliştirilmesi ihtiyacı üzerine diyalog geliştirilmesinin düşünülmesi**
- (e) **Kalıp yargıların ve cinsiyet yanlılığının olumsuz etkisiyle ilgili farkındalık oluşturulması ve özellikle toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakaları olmak üzere, adalet sisteminde kalıp yargılar ve cinsiyet yanlılığına karşı savunuculuk faaliyetlerinin desteklenmesi**
- (f) **CEDAW Sözleşmesi ve CEDAW Komitesi içtihadı dâhil olmak üzere insan hakları ile ilgili uluslararası yasa belgelerinin**

uygulanması ve kadına karşı ayrımcılığı yasaklayan mevzuatın uygulanmasına yönelik olarak hâkim, savcı, avukat ve kolluk yetkililerinin kapasitelerinin geliştirilmesi

D. Kalıp yargıların etkilerine ilişkin eğitimler ve farkındalık oluşturulması

30. Adalete erişimde çeşitli ayrımcılık türlerinin ve kalıp yargıların ortadan kaldırılması ve bütün kadınlar için adaletin etkili ve verimli bir şekilde tesis edilmesi için toplumsal cinsiyet bakış açısıyla eğitimler verilmesi ve sivil toplum, medya ve bilişim ve iletişim teknolojileri aracılığıyla kamuda farkındalık yaratılması gereklidir.

31. Sözleşmenin 5. Maddesinin (a) bendinde öngörüldüğü üzere; Taraf Devletler önyargıların ve herhangi bir cinsiyetin üstün veya aşağı olduğu düşüncesine dayanan gelenekler ve tüm diğer uygulamaların kökünü kazımak için sosyal ve kültürel davranış modellerini değiştirmek için uygun bütün tedbirleri almalıdır. Komite, 28 Sayılı Genel Tavsiye Kararında, cinsiyet temelli her türlü ayrımcılığın kınanması ve sona erdirilmesi için Sözleşmenin bütün hükümlerinin birlikte okunması gerektiğini vurgulamıştır.¹¹

D.1. Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla eğitim

32. İnsan haklarının farkında olmayan kadınlar, bu hakların gerçekleştirilmesini de talep edememektedir. Komite, özellikle Taraf Devletlerin dönem raporlarını incelediğinde, Taraf Devletlerin sıklıkla, kadınların eğitim, bilişim ve yasal okuryazarlık programlarına eşit erişimini güvence altına alamadıklarını gözlemlemiştir. Ayrıca, kadınların insan hakları konusunda erkeklerin farkındalığının artırılması da, ayrımcılık yapmama ve eşitlik güvencesi ve bilhassa, kadınların adalete erişiminin güvence altına alınması için kaçınılmaz bir koşuldur.

¹¹Komite, 7. Paragrafta, Sözleşmenin 2. Maddesinin 3,4,5 ve 24. Maddelerle birlikte ve 1. Paragraftaki ayrımcılık tanımı ışığında okunması gerektiğini belirtmektedir.

33. Komite, Taraf Devletlere Şu tavsiyelerde bulunur:

- (a) Toplumsal cinsiyet danıŐmanlarının sayısını artırmak gibi yollarla ve sivil toplum örgütleri, akademi ve medyanın katılımıyla toplumsal cinsiyet uzmanlık bilgisi geliştirilmesi;
- (b) İnsan hakları ve adalete erişim mekanizmalarıyla ilgili olarak kadınları bilgilendirmek üzere çok formatlı materyalin yaygınlaştırılması. Taraf Devletler, kadınları alabilecekleri yardımlar, hukuki yardım ve adalet sisteminin ara yüzü olan sosyal hizmetler konusunda bilgilendirmelidir.
- (c) Eğitimin bütün kademelerinde okul müfredatlarına, kadının adalete erişimdeki rolünün ve erkekler ile erkek çocuklarının savunucu ve paydaŐ olarak rollerinin hayati önemini vurgulayan, yasal okuryazarlık programları dâhil kadın hakları ve cinsiyet eşitliği konulu eğitim programlarının eklenmesi.

D.2. Sivil toplum, medya ve bilişim ve iletişim teknolojileri yoluyla farkındalık oluşturulması

34. Sivil toplum, medya ve bilişim ve iletişim teknolojileri hem toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının teyit edilmesinde ve yeniden üretilmesinde hem de ortadan kaldırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

35. Komite, Taraf Devletlere Şu tavsiyelerde bulunur:

- (a) Kadınların adalete erişimleriyle bağlantılı kültürel kalıp yargıların yıkılmasında medya ve bilişim ve iletişim teknolojilerinin oynayabileceği rolün vurgulanması. Aile içi Şiddet, tecavüz ve diğer cinsel Şiddet türleri dâhil olmak üzere toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve Şiddete ilişkin kültürel kalıp yargılardan kaynaklı sıkıntının giderilmesine özellikle dikkat edilmelidir.

(b) Kadınların adalete erişim hakkıyla ilgili olarak toplumların ve sivil toplum örgütlerinin yakın işbirliğiyle medyanın ve nüfusun farkındalığının artırılması için tedbirlerin geliştirilmesi ve uygulanması. Bu tedbirler çok taraflı olmalı ve kadınları ve kız çocuklarını hedef almalıdır; erkekler ve erkek çocukları ise, bilişim ve iletişim teknolojilerinin kültürel ve sosyal kalıp yargıların dönüştürülmesindeki önemini ve potansiyel gücünü dikkate almalıdırlar.

(c) Genel anlamda kadının insan haklarıyla ilgili kamu diyalogunun sürdürülmesinde ve özellikle adalete erişim bağlamında, medya kuruluşlarının ve bilişim ve iletişim teknolojileriyle çalışan insanların desteklenmesi ve yapılacak çalışmalara katılımlarının sağlanması.

(d) Kadınların adalet arayışlarının ekstra ayrımcılık ve/veya damgalanma nedeni sayılmak yerine, hem yasal anlamda haklı hem de kabul edilebilir görüldüğü bir kültür ve toplum çevresi yaratmak üzere adım atılması.

E. Hukuki yardım ve kamu savunması

36. Kadınların adalete sistemlerine ekonomik erişiminin güvence altına alınmasında hayati önem taşıyan unsurlardan bir tanesi, hukukun bütün alanlarında yargısal ve yarı yargısal süreçlerde ücretsiz veya düşük maliyetle hukuki yardım, danışmanlık ve temsil imkânının sağlanmasıdır.

37. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Erişilebilir, sürdürülebilir ve kadınların ihtiyaçlarına duyarlı hukuki yardım ve kamu savunma sistemlerinin kurumsallaştırılması ve bu hizmetlerin, alternatif uyuşmazlık çözümü ve onarıcı adalet süreçleri dâhil olmak üzere yargısal ve yarı yargısal işlemlerin

bütün aşamalarında zamanlı, sürekli ve etkili bir şekilde temininin sağlanması. Hukuki yardım ve kamu savunma hizmeti sağlayıcılarının, tanık ifadeleri dâhil olmak üzere ilgili tüm belge ve bilgilere engelsiz erişimlerinin sağlanması;

(b) Hukuki yardım ve kamu savunma hizmeti sağlayıcılarının ehil, toplumsal cinsiyete duyarlı kişiler olmasının ve bu kişilere müvekkillerinin savunmasını hazırlanmak için yeterli zaman tanınması;

(c) Hukuki yardım ve kamu savunma olanakları ile bu olanaklardan faydalanma koşullarıyla ilgili olarak kadınlar için bilgilendirme ve farkındalık programlarının uygulanması. Bu programlara imkân tanımak üzere bilişim ve iletişim teknolojilerinden etkin olarak faydalanılmalıdır;

(d) Yetkili hükümet dışı hukuki yardım sağlayıcıları ile ortaklık ilişkileri kurulması ve/veya yargısal e yarı yargısal süreçleri ve geleneksel adalet sistemlerinde kadınlara yol göstermek üzere bilgi ve yardım sağlamak üzere hukuk destek elemanlarının eğitilmesi;

(e) Aile içi çatışma hallerinde veya kadınların aile gelirinden eşit pay alamadığı durumlarda hukuki yardım ve kamu avukatı temini için uygunluk değerlendirmesinde kadınların gerçek gelir veya kullanılabilir varlıkları temel alınmalıdır.¹²

F. Kaynaklar

¹²Ceza Hukuku Sistemlerinde Hukuki Yardıma Erişime İlişkin BM İlke ve Kılavuz İlkeleri, madde 1, para. (f): "Hukuki yardım başvurusunda bulunanın mali durumu, ailenin hane halkı geliri temelinde hesaplanıyorsa, aile üyelerinin aralarında anlaşmazlıkların bulunduğu veya aile gelirinden eşit pay alımının söz konusu olmadığı durumlarda; yalnızca hukuki yardıma başvuran kişinin geliri bu durum tespitine esas alınır".

38. Adalet sistemlerinin mahkeme edilebilir, kullanılabilir, kaliteli ve hesap verilebilir olmasının ve mağdurların uğradığı zararların tazminini sağlamak için yüksek nitelikli insan kaynağının yeterli teknik ve finansal kaynaklarla birlikte temini elzemdir.

39. **Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:**

(a) **Yargısal, yarı yargısal ve idari uzmanlık birimleri, alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları, ulusal insan hakları kuruluşları ve kamu denetim daireleri dâhil olmak üzere adalet sisteminin bütün kısımlarına yeterli bütçe ayrılması, teknik yardım sunulması ve yüksek nitelikli insan kaynağı tahsis etmeleri ve**

(b) **Sürdürülebilirliği sağlamak üzere adalet sistemlerine orta veya uzun vadede yeterli devlet kaynağı tahsisi sağlamaları ve ulusal kaynakların kısıtlı kaldığı durumlarda BM uzmanlık kuruluşları, uluslararası toplum ve sivil toplum gibi harici dış kaynaklardan destek istemeleri.**

III. Hukukun özel alanlarıyla ilgili tavsiyeler

40. Kurumlar ve yargı düzenlemeleri tüm dünyada farklılık göstermektedir; dolayısıyla bir ülkede hukukun belirli bir alanında yer verilen bazı unsurlar, bir başka ülkede farklı bir hukuk kolunda değerlendirilmekte. Örneğin; ayrımcılığın tanımı anayasada yer alabilir veya almayabilir; koruma kararları aile hukuku ve/veya ceza hukuku kapsamında değerlendirilebilir; sığınma ve mülteci konularına idare mahkemeleri ve/veya yarı yargısal kurumlar bakabilir. Taraf Devletlerin aşağıdaki kısımları bu doğrultuda değerlendirmesi rica olunur.

A. Anayasa Hukuku

41. Komite, uygulamada kadın erkek eşitliğinin hayata geçirilmesine ilişkin anayasal güvenceler benimseyen ve Sözleşme de dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları hukukunu ulusal hukuk düzenlerine derç etmiş olan

Taraf Devletlerin, adalete erişimde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama hususunda daha donanımlı olduklarını gözlemlemiştir. Sözleşme'nin 2. Maddesinin (a) bendinde ve 15. Maddesinde, Taraf Devletlerin kadın erkek eşitliği ilkesine yetkili ulusal mahkemeler ve sair kamu kurumları tesis etmek dâhil yollarla, ulusal anayasalarında veya mevzuatlarının uygun kısımlarında yer vermeleri ve bu ilkenin kamu yaşamı ve özel hayatın bütün alanlarında ve ayrıca bütün hukuk dallarında gerçekleştirilmesi için tedbir almaları öngörülmektedir.

42. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

- (a) Kamusal ve özel alanlarda maddi ve şekli eşitliğin ve ayrımcılık yapmama ilkesinin; bütün kişisel statü, aile, evlilik ve miras hukuku konularına da içerecek şekilde ve hukukun bütün alanlarında açıkça anayasal güvence altına almaları;**
- (b) Uluslararası hukuk kurallarının doğrudan uygulanmadığı hallerde kadınların adalete erişimlerini etkili bir şekilde güvence altına almak üzere, uluslararası insan hakları hukukunu anayasalarına ve iç mevzuat çerçevelerine derç etmeleri ve**
- (c) Maddi cinsiyet eşitliğinin sağlanması ilkesi dâhil olmak üzere tüm temel hakların uygulamasını denetleyecek yargısal inceleme ve izleme mekanizmalarının kullanılabilir ve erişilebilir olmasını sağlamak üzere gerekli yapıları tesis etmeleri.**

B. Medeni Hukuk

43. Bazı toplumlarda kadınlar, akrabalarından bir erkeğin yardımı olmadan adalete erişememekte ve sosyal normlar hane dışında özerk hareket etmelerini engellemektedir. Sözleşmenin 15. Maddesinde, kadın ve erkeğin kanun önünde eşit olduğu ve Taraf Devletlerin medeni konularda, kadına erkeklerle aynı kanuni yetkileri ve yetki kullanımında aynı imkânları tanınması öngörülmektedir. Kadınların medeni hukuk işlemlerine ve kanallarına erişimi;

sözleşme, özel istihdam, kişi yaralanmaları, tüketici koruma, miras ve mülkiyet haklarını içerir.

44. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

- (a) Kadınların yasal işlem başlatmak veya kimlik veya mülkiyet hakkı ile ilgili belge almak için yargı kurumlarından veya idari yetkililerden veyahut da aile üyelerinden izin alma koşulu gibi kadınların medeni hukuktan yararlanmalarını engelleyen toplumsal cinsiyete dayalı bütün engelleri kaldırmaları;**
- (b) Sözleşme'nin, kadınların hukuki ehliyetini kısıtlamaya yönelik hukuki etkiler doğuran bütün sözleşme ve tüm diğer özel belgelerin geçersiz ve hükümsüz sayılmasına ilişkin 15. Maddesinin 3. Bendinde yer alan hükümleri uygulamaları ve**
- (c) Kadınların sözleşme ve diğer özel hukuk anlaşmaları akdetme özgürlüğünü uygulanabilir kılmak üzere pozitif tedbir almaları.**

C. Aile Hukuku

45. Aile içi eşitsizlik, kadına karşı ayrımcılığın tüm boyutlarının altında yatar ve sıklıkla ideolojik, kültürel ve geleneksel nedenlere sığınılarak haklı çıkarılmaya çalışılır. Komite, Sözleşme'nin 2, 15 ve 16. Maddelerinde öngörülen eşitlik ilkesi hükümlerine uyum için, aile hukuku kanunlarına ve bunları uygulayacak mekanizmalara ihtiyaç olduğunu tekrar tekrar vurgulamıştır.¹³

46. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

- (a) Sözleşmeye ve Komite genel tavsiyelerine uygun olarak, eşlerin veya partnerlerin dini veya etnik kimliklerine veya mensubu oldukları topluluğa bakılmaksızın adalete eşit erişimlerini sağlayacak yazılı aile kanunları veya kişisel statü kanunlarını kabul etmeleri;¹⁴**

¹³Bkz. Özellikle, evlilik akdi, aile ilişkileri ve evlilik akdinin bozulmasının sonuçlarına ilişkin 29 sayılı Genel Tavsiye

¹⁴Daha önce açıklanmıştır.

(b) Mal taksimi, arazi hakları, miras, boşanma ve çocukların velayeti gibi konuların aynı çerçevede ele alındığı, toplumsal cinsiyete duyarlı yargısal ve yarı yargısal aileyle ilgili mekanizmalar oluşturmayı düşünmeleri ve

(c) Bütüncül bir aile kanununun bulunmadığı veya medeni hukuk, yerel hukuk, dini hukuk ve örfi hukuk sistemleri gibi birden çok aile hukuku sisteminin var olduğu durumlarda kişisel statü kanunlarının aile ilişkilerinin herhangi bir aşamasında geçerli aile hukukuyla ilgili bireysel seçim imkânı tanınmasını sağlamaları.

D. Ceza hukuku

47. Kadınların adalete erişim hakkı dâhil insan haklarından eşitlik temelinde faydalanmalarının sağlanmasında ceza kanunları özel önem taşır. Sözleşme'nin 2. ve 15. Maddeleri uyarınca Taraf Devletler, kadınların ceza hukuku kapsamında koruma ve tazminat imkânlarına erişimlerini ve kadınların mağdur ya da fail olarak bu mekanizmalara erişimde ayrımcılığa uğramamalarını sağlamakla yükümlüdür. Bazı ceza kanun ve yasalarında veya usul kanunlarında şu yollarla kadınlara karşı ayrımcılık yapılmaktadır: a) failin erkek olması halinde sert bir şekilde cezalandırmaya tabi tutulmayan davranışların kadın failer için suç muamelesi görmesi, b) yalnızca kadınlara özgü olan, kürtaj gibi bazı davranışların suç olarak değerlendirilmesi, c) kadınları orantısız olarak etkileyen veya sadece kadınları etkileyen suçların cezalandırılmaması ve zararların tazmin edilmemesi; ya da bu hususta özen sorumluluğuna uygun davranılmaması ve d) kadınların küçük suçlar nedeniyle veya bunların kefaletini ödeyememeleri nedeniyle hapse atılması.

48. Komite, kadınların ceza davalarında şu nedenlerden dolayı ayrımcılığına uğradığına dikkat çekmektedir: a) tutuklamaya alternatif toplumsal cinsiyete duyarlı, hapis cezası içermeyen çözümlerin bulunmaması, b) tutuklu kadınların özel ihtiyaçlarının karşılanmaması ve c) toplumsal cinsiyete duyarlı

izleme ve bağımsız inceleme mekanizmalarının bulunmaması.¹⁵ Kadınların ceza hukuku sisteminde ikincil mağduriyeti; tutuklama, sorgu ve hapis süreçlerinde ruhsal ve fiziksel istismar ve tacizlere karşı savunmasızlıklarının artması nedeniyle adalete erişimlerini olumsuz etkilemektedir.

49. Kadınlar, durumları veya statüleri nedeniyle de eşitsiz olarak suçlu muamelesi görmektedir. Örneğin; fuhuş sektöründeki kadınlar, göçmen kadınlar, zinayla suçlanan kadınlar, lezbiyenler, biseksüeller, trans kadınlar ve erdişi bireyler, kürtaj yaptıran kadınlar veya ayrımcılığa uğrayan diğer kesimlere mensup kadınlar gibi.

50. Komite, birçok ülkenin ceza soruşturmasının gereklerini yerine getirecek, eğitilmiş emniyet, hukuk ve adli tıp personeline ciddi eksikliklerin söz konusu olduğunu belirtir.

51. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Kadınlara karşı işlenen tüm suçların devletin aktörleri veya devlet dışı aktörlerce işlenmiş olmasına bakılmaksızın önlenmesi, soruşturulması, cezalandırılması ve tazmini için gereken özeni göstermeleri;

(b) Yasal sınırlamaların mağdurların çıkarlarına uygun olmasını sağlamaları;

(c) Kadınların kolluk ve yargı makamlarıyla etkileşimlerinde ikinci kez mağdur olmaktan korunması için etkili önlemler almaları. Kolluk, ceza ve kovuşturma sistemleri içerisinde özel toplumsal cinsiyet birimlerinin tesisi hususunda değerlendirmede bulunmaları;

¹⁵Bkz. 23/2009 sayılı *Abramova vs. Belarus* bildirisi, 25 Temmuz 2011'de kabul edilen görüşler ve Genel Asamble'nin 65/229 sayılı kararıyla kabul ettiği Bangkok Kuralları.

- (d) Kadınları hak aramaya, kendilerine karşı işlenen suçları yetkili makamlara bildirmeye ve ceza hukuku süreçlerine aktif katılımlarını teşvik edecek destekleyici ortamlar oluşturmak üzere gerekli tedbirleri almaları ve adalete başvuran kadınlara misillemede bulunulmasını önlemek üzere tedbir almaları. Bu alanda mevzuat, politika ve program geliştirirken kadın grupları ve sivil toplum kuruluşlarının görüşlerini almaları;
- (e) Kadınları siber suç ve kabahatlere karşı korumak üzere mevzuat çalışması yapmak dâhil yollarla tedbir almaları;
- (f) İnsan ticareti ve organize suçlar hususunda yargı makamları ile işbirliği içinde hareket ederek, kadınlara sunulan ikamet izni verilmesi dâhil destek ve yardımları koşullara bağlamaktan kaçınmaları¹⁶;
- (g) Sorgulama, delil toplama ve soruşturmayla ilgili diğer süreçler dâhil olmak üzere tüm yasal işlemlerde şiddet vakalarında kadının ikincil mağduriyeti dahil olmak üzere damgalamaya maruz kalmasını önleyecek gizliliğin gözetildiği ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla hareket etmeleri;
- (h) Özellikle kadına yönelik şiddet vakalarında kanıtlama kuralları ve bunların uygulamasını gözden geçirmeleri. Mağdurların ve sanıkların ceza takibatında eşit yargılanma hakkını göz önünde tutarak, kanıt sunma gereklerinin aşırı kısıtlayıcı, esnemez veya toplumsal cinsiyet kalıp yargıları etkisinde şekillenmiş olmamasını sağlamak üzere tedbirler alınmalıdır;

¹⁶Bkz. İnsan Hakları ve İnsan Ticaretine İlişkin Olarak Tavsiye Edilen İlkeler ve Kılavuz İlkeler

- (i) Acil çağruların kaydedilmesiyle yapılabilecekler, şiddet işarete eden şeylerin yanı sıra mala zarar verildiğini kanıtlayan fotoğrafların çekilmesi hususlarında aile içi şiddete ceza hukuku müdahalesini; şahitlerin bulunmadığı durumlarda dahi şiddetin mağdurların beden, ruh ve sosyal sağlığını nasıl etkilediğini gösteren doktor ve sosyal çalışmacı raporlarını geliştirmeleri;
- (j) Kadınların koruma kararı başvurularında istenmeyen gecikmelerle karşılaşmamalarını ve şiddet dâhil olmak üzere ceza hukuku kapsamındaki bütün toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık vakalarının gecikmeden ve tarafsız bir şekilde mahkemelerde görülmesini güvence altına almak üzere adımlar atmaları;
- (k) Kadına yönelik şiddet vakalarında adli tıp delillerinin toplanması ve muhafaza edilmesine yönelik olarak emniyet ve sağlık hizmet sağlayıcıları için protokoller geliştirilmesi ve ceza soruşturmalarını ehil bir şekilde yürütecek, yeterli sayıda emniyet, hukuk ve adli tıp personelinin yetiştirilmesi;
- (l) Kadınlara karşı doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcılığa yol açmamasını sağlamak üzere ayrımcılık içeren cezalandırmalarını sona erdirmeleri ve tüm ceza işlemlerini gözden geçirmeleri ve takip etmeleri; erkeklerce işlendiğinde aynı sertlikte cezalandırılmayan veya ağır suç teşkil etmeyen davranışların suç kapsamından çıkarmaları; kürtaj gibi sadece kadınlara özgü davranışları suç olarak değerlendirmemeleri ve/ veya kadınları orantısız olarak etkileyen veya yalnızca kadınları etkileyen suçların, devlet aktörleri veya devlet dışı aktörlerce işlenmesine bakılmaksızın önlenmesi veya tazmini için gerekli özeni göstermeleri;

- (m) Cezaların hükme bağlanması süreçlerini yakından izlemeleri ve belirli suç ve kabahatler için hükmedilen cezalarda ve tutukluluk halinde şartlı tahliye veya erken tahliye olabilme şartlarında kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmaları;
- (n) Tutukluların bulunduğu yerleri izleyecek mekanizmalar tesis etmeleri, kadın mahkûmların durumuna özel önem göstermeleri ve tutuklu kadınlara muameleye ilişkin uluslararası kılavuz ilkeleri ve standartları uygulamaları¹⁷;
- (o) Tutukluların tutulduğu her yerde kadın sayısı, tutukluluk halinin gerekçeleri, ne süreyle buralarda kaldıkları, hamile olup olmadıkları veya yanlarında bebeklerinin ve çocuklarının bulunup bulunmadığı, hukuki, sıhhi ve sosyal hizmetlere erişimleri, davalarının yeniden görülmesi imkânının olup olmadığı veya bu imkân tanınmışsa faydalanma durumları, hapis dışı alternatifler ve eğitim olanaklarına ilişkin doğru veri ve istatistikler tutmaları ve
- (p) Önleme amaçlı tutuklamaya son çare olarak başvurmaları ve tutukluluk süresini mümkün olduğunca kısa tutmaları; hafif suçlarda ve bu suçların kefaletinin ödenememesi halinde önleyici veya duruşma sonrası tutuklamadan kaçınmaları.

İdare hukuku, sosyal hukuk ve çalışma hukuku

52. Sözleşme'nin 2. ve 15. Maddeleri uyarınca, idari, sosyal ve çalışma kanunları kapsamında yargısal ve yarı yargısal mekanizmaların ve hukuk yollarının hazır bulunması ve erişilebilirliği, eşitlik temelinde kadınlar için güvence altına alınmalıdır. İdare hukuku, sosyal hukuk ve çalışma hukuku sınırları içerisinde yer alan ve kadınlar için bilhassa önem taşıyan bu konu alanları arasında

¹⁷ Bkz. Bangkok Kuralları ve ayrıca Ekonomik ve Sosyal Konseyin 2005/20 sayılı kararıyla kabul ettiği Suçun Mağduru ve Tanığı Olarak Çocukların Dâhil Olduğu Konularda Adaletle İlişkin Kılavuz İlkeler.

şunlar yer alır: (a) sağlık hizmetleri, (b) sosyal güvenlik hakları, (c) eşit ücretin de dâhil olduğu çalışma ilişkileri, (d) işe alımlarda ve terfilerde eşit fırsatlar sağlanması, memurlara eşit ücret, (f) konut ve imar, (g) hibeler, ödenekler ve burslar, (h) tazminat fonları, (i) internet kaynakları ve politika yönetimi ve (j) göç ve iltica.¹⁸

53. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) İdare makamlarının alacağı bütün kararlar için uluslararası standartlara uygun bir bağımsız inceleme mekanizması tesis etmeleri;

(b) Bir başvuruya ilgili verilen ret kararının gerekçelendirilmesini sağlamaları ve başvuru sahibinin yetkili bir kurum nezdinde temyiz yoluna gidebilmesini sağlamaları ve bir yargı mahkemesinin incelemesinin beklendiği esnada, önceden verilmiş idari kararların yürürlüğünün askıya alınmasını sağlamaları. Bu husus, temyiz talebinde bulunan kişilerin davalarının görülmesi şansını yakalayamadan sınır dışı edilebildiği göç ve iltica hukuku alanında bilhassa önemlidir ve

(c) İdari tutuklamaya, dava özelinde gerekli ve makul durumlarda kısıtlı bir süreyle ve başka çıkar yolun olmadığı hallerde istisnai olarak, yasal amacıyla orantılı olarak ve ulusal ve uluslararası hukuk standartlarını gözeterek başvurmaları. Kadınların tutukluluk halinin yasallığına itirazını mümkün kılacak etkili hukuki yardım ve usullerle ilgili olanlar dâhil olmak üzere gerekli tüm tedbirlerin alınmış olmasını sağlamaları. Bu tutuklamaların, tutuklular huzurunda düzenli olarak incelenmesini sağlamaları. İdari tutuklama koşullarının, özgürlüğünden mahrum bırakılan kadınların haklarının korunmasına ilişkin uluslararası standartlara uygun olmasının sağlanması.

¹⁸ Bkz. Kadınların mültecilik, iltica, uyrukluk ve uyruksuzluk durumlarının toplumsal cinsiyet boyutlarıyla ilgili 32 Sayılı CEDAW Genel Tavsiyesi.

IV. Özel mekanizmalarla ilgili tavsiyeler

A. Yargısal ve yarı-yargısal ihtisas sistemleri ve uluslararası ve bölgesel adalet sistemleri

54.Çalışma¹⁹²⁰, arazi hakları, seçim mahkemeleri ve askeri mahkemeler, müfettişlikler ve idari kurumlarla²¹ ilgili olanlar dâhil diğer yargısal ve yarı-yargısal ihtisas mekanizmaları da uluslararası bağımsızlık, tarafsızlık ve etkinlik standartları ile ve Sözleşme'nin 2, 5(a) ve 15. Maddeleri dâhil olmak üzere uluslararası insan hakları kanun hükümlerine uymakla yükümlüdür.

55.Geçiş dönemi ve çatışma sonrası dönem koşulları, adalete erişim haklarını savunan kadınların karşılaştıkları güçlüklerin artmasına neden olabilmektedir. Komite, 30 sayılı genel tavsiyesinde Taraf Devletlerin bu tür durumlarda kadınların adalete erişimlerini sağlamakla bağlantılı özel yükümlülüklerine dikkat çekmektedir.

56.Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Yargısal ve yarı-yargısal ihtisas mekanizmalarının tesisi ve kadınların bunlara erişimlerini ve bu mekanizmaların asıl mahkemelerle aynı gerekli tabi olarak görev yapmalarını sağlamak üzere gerekli tedbirleri almaları;

(b) Yargısal ve yarı-yargısal ihtisas mekanizmalarının bağımsız olarak izlenmesini ve incelemesini sağlamaları;

(c) Kadınların sözü edilen yargısal ve yarı-yargısal ihtisas mekanizmalarına eşit katılımlarını sağlayacak ve güvence altına alacak program, politika ve stratejiler uygulamaları;

¹⁹ Ülkeye bağlı olarak, bu alanlar genel veya özel adalet sistemleri kapsamındadır.

²⁰ İş Denetimi Sözleşmesi, 1947 (No. 81), İstihdam için Göç Sözleşmesi (Revize), 1949 (No. 97), İş Denetimi (Tarım) Sözleşmesi, 1969 (No. 129), Yerel Topluluklar ve Kabilelerle ilgili Sözleşme, 1989 (No. 169), ve Ev İşçileri Sözleşmesi, 2011 (No. 189) gibi ILO Sözleşmeleri kadınların adalete erişimleriyle ilgilidir.

²¹ Bkz. Askeri mahkemeler tarafından adaletin yürütülmesini düzenleyen taslak ilkeler (E/CN.4/2006/58) .

(d) Geçiş dönemlerinde ve çatışma sonrası süreçlerde kadınların adalete erişimlerine ilişkin olarak 30 sayılı genel tavsiyenin 81. paragrafında belirtilen tavsiyeleri, geçiş dönemi adalet mekanizmalarına kapsamlı, kapsayıcı ve katılımcı bir yaklaşımla uygulamaları ve

(e) Kadın haklarıyla ilgili uluslararası ve bölgesel adalet sistemlerinin ürettiği uluslararası karar ve belgelerin uygulanmasını sağlamaları ve uluslararası hukukun uygulamasını izleyecek mekanizmalar oluşturmaları.

B. Alternatif uyuşmazlık çözüm süreçleri

57. Birçok yargı mercii uyuşmazlıklarda arabuluculuk, sulh, hakemlik ve ortak çözüm; çözümü hızlandırma ve çıkarlar temelinde çözümün görüşülmesi için zorunlu veya ihtiyari sistemler benimsemişlerdir. Bu tutum, bilhassa aile hukuku, aile içi şiddet, çocuk adalet sistemi ve çalışma hukukunda geçerlidir. Alternatif uyuşmazlık çözüm süreçleri zaman zaman, formel mahkeme süreçleriyle bağlantılı olmasına karşın bunlar dışında işleyen informel adalet olarak anılırlar. İformel alternatif uyuşmazlık çözüm süreçleri ayrıca, resmi olmayan yerel mahkemeleri ve yanı sıra kabile reislerinin ve diğer toplum önderlerinin boşanma, çocukların velayeti ve arazi anlaşmazlıkları gibi kişiler arası uyuşmazlıkların çözümünde rol oynadığı şeffik bazlı alternatif uyuşmazlık çözüm modellerini de kapsamaktadır. Bu süreçler, adalet arayan kadınlar için esnekliği artırıp, maliyetleri azaltır ve gecikmeleri azaltırken; söz konusu süreçlerin sıklıkla ataerkil değer yargıları temelinde işlemesi dolayısıyla kadınların yargısal inceleme ve çözüm kanallarına erişimleri üzerinde olumsuz etkilere yol açmaları nedeniyle kadınların daha fazla hak ihlaliyle karşı karşıya kalmalarına ve faillerin cezasız kalmasına da yol açabilmektedir.

58. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) Kadınları arabuluculuk, sulh, hakemlik ve ortak çözüm süreçlerine başvurma haklarıyla ilgili bilgilendirmeleri;

(b) Alternatif uyuşmazlık çözüm süreçlerinin hukukun tüm alanlarında yargısal ve diğer çözümlere erişimde kadınları kısıtlamamasını ve daha fazla hak ihlaline uğramalarını yol açmamasını temin etmeleri ve

(c) Aile içi şiddet dâhil olmak üzere kadına yönelik şiddet vakalarının kati suretle alternatif uyuşmazlık çözüm prosedürlerine sevk edilmemesini sağlamaları.

C. Ulusal insan hakları kurumları ve kamu denetim birimleri

59. Ulusal insan hakları kurumları ve kamu denetim birimlerinin geliştirilmesi, kadınlara adalete erişimde yeni olanaklar tanıyabilecektir.

60. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) (i) insan haklarının korunması ve ilerletilmesine ilişkin ulusal kurumların statülerine ilişkin ilkelere (Paris İlkeleri) uygun olarak bağımsız ulusal insan hakları kurumlarının tesisi ve çalışmalarının sürdürülebilirliği için yeterli kaynak sağlanması ve (ii) bu kurumların yapı ve faaliyetleri itibarıyla toplumsal cinsiyete duyarlılığının sağlanması yönünde adımlar atmaları;

(b) Kadınların insan haklarıyla ilgili şikâyetlerini inceleyecek ulusal insan hakları kurumları için geniş bir görev ve yetki tanımı yapmaları;

(c) Kadınların denetim ve ulusal insan hakları kurumlarına bireysel başvuru haklarını eşitlik temelinde kullanmalarını kolaylaştırmaları ve kadınların birden çok ve kesişen ayrımcılık türleriyle ilgili olarak hak arayabilmelerine imkân tanımaları ve

(d) Ulusal denetim ve insan hakları kurumlarının araştırma yürütebilmesi için yeterli kaynağa ve desteğe erişimlerini sağlamaları.

D. Çoklu adalet sistemleri

61. Komite, Devlet kanun, yönetmelik, usul kanunu ve karar belgelerinin bazı durumlarda, bir Taraf Devletin dini, örfi, yerel ve topluluk kanun ve uygulamaları ile aynı anda varlık gösterebildiğine dikkat çekmektedir. Bu durum çoklu adalet sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, ulusal hukuk düzeninde resmen tanınabilen veya açık bir yasal dayanağı olmaksızın işler durumda olan birden çok hukuk kaynağı bulunabilmektedir. Sözleşmenin 2,5 (a) ve 15. maddeleri ve diğer uluslararası insan hakları belgeleri kapsamında Taraf Devletler, çoklu adalet sistemlerinin bütün unsurlarında kadın haklarına eşit ölçüde saygı gösterilmesi ve kadınların insan hakları ihlallerine karşı korunmasını sağlama yükümlülüğü altındadırlar.²²

62. Çoklu adalet sistemlerinin varlığı başlı başına, ayrımcı toplum normlarını süregelen hale getirerek ve pekiştirerek kadınların adalete erişimlerini kısıtlamaya yetebilmektedir. Birçok bağlamda, çoklu adalet sistemlerinde adalete birden çok erişim yolu sunulmasına karşın, kadınlar hangi yoldan adalete erişecekleri seçimini verimli bir şekilde yapamamaktadır. Komite, medeni hukuk sistemlerin yanında örf, din veya toplum kurallarına dayalı aile ve/veya şahıs kanun sistemlerinin de uygulandığı bazı ülkelerde, kadın bireylerin her iki sistemi de eşit ölçüde tanımadığını ve/veya kendilerine uygun rejime karar verme ayrıcalığına sahip olmadıklarını gözlemlemiştir.

63. Hukuki uyumsuzlukları asgari düzeye indirmek için çoklu adalet sistemlerinde yerleşik uygulamaların Sözleşme ile uyumlaştırılabileceği ve kadınların adalete erişimlerinin güvence altına alınabileceği bir dizi model bulunduğunu gözlemlemiştir. Bunlar arasında; mevcut çoklu adalet sistemleri, devletin

²² Bkz. Özellikle, evlilik akdi, aile ilişkileri ve evlilik akdinin bozulmasının sonuçlarına ilişkin 29 sayılı Genel Tavsiye

inceleme mekanizmalarının tesisi ve dini, örfi, yerel, sistemler, topluluk sistemleri ve diğer sistemlerin resmen tanınması ve kanunlaştırılması arasındaki ilişkiyi açıkça tanımlayan bir mevzuatın kabulünü de yer almaktadır. Çoklu adalet sistemlerinin kadın haklarının korunmasını güçlendirecek şekilde bir arada çalışmasının yollarının incelenmesinde Taraf Devletlerin ve devlet dışı aktörlerin ortak çalışmasına ihtiyaç duyulacaktır.²³

64. Komite, Taraf Devletlerin devlet dışı aktörler işbirliğinde

(a) Dini, örfi, yerel ve topluluk kanun ve uygulamalarının ilke, usul ve uygulamalarının sözleşmede ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinde güvence altına alınan insan hakları standartlarına uyumunu sağlamak üzere adalet sağlayıcılara yönelik olarak Sözleşme ve insan haklarıyla ilgili kapasite geliştirme ve eğitim programları geliştirilmesi dâhil adımlar atmalarını;

(b) Olası çatışmaları azaltmak üzere, çoklu adalet sistemlerinin farklı mekanizmaları arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere mevzuat çalışması yapmalarını;

(c) Köy mahkemeleri ve gelenek esasına göre işleyen mahkemelere özel önem göstermek üzere, çoklu adalet sistemlerinin tüm unsurlarının çalışmalarını devlet mahkemelerinin veya idari mahkemelerin incelemesine açarak kadınların insan hakkı ihlallerine karşı koruma sağlamaları;

(d) Kadınların uygulamada olan hukuk kuralları ve iddialarının dinlenmesini istedikleri yargı alanına ilişkin olarak gerçekçi ve bilgiye dayalı seçimler yapmalarını sağlamaları;

(e) Kadınların çeşitli çoklu hukuk sistemlerinde hak arayabilmelerini sağlamak üzere hukuki yardım hizmetlerinin hazır bulunmasını

²³ Bkz. Uluslararası Kalkınma Hukuku Örgütü, *Adalet Erişim: Kadının Güçlendirilmesi Model, Strateji ve Uygulamaları* (Roma, 2013).

sağlamaları ve bu desteği sağlamak üzere nitelikli yerel destek personeli temin etmeleri;

(f) Kadınların çoklu adalet sistemlerinin bütün basamaklarının yürüttüğü işlemlerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve rapor edilmesi için tesis edilmiş kurumlara eşit katılımını sağlamaları ve

(g) Bilgi paylaşımına ilişkin usul kurallarının benimsenmesi dâhil yollarla çoklu adalet sistemleri arasında yapıcı diyalog tesis etmeleri ve aralarındaki bağlantıları resmi temele oturtmalarını tavsiye eder.

V. Sözleşmeye ilişkin çekincelerin kaldırılması

65. Çok sayıda ülke Sözleşmenin belirli maddelerine çekince koymuştur: (a) Taraf Devletlerin kadın haklarına erkeklerle eşit ölçüde yasal koruma sağlamayı ve yetkili ulusal mahkemeler ve sair kamu kurumları aracılığıyla kadınların her türlü ayrımcılıktan etkili bir şekilde korunmasını sağlamayı taahhüt ettiklerinin belirtildiği 2. maddenin c. bendi; (b) Taraf Devletlerin bir cinsiyetin aşağı veya üstün olduğu görüşü veya kadınlara ve erkeklere biçilen toplumsal cinsiyete dayalı kalıp rollere dayanan önyargıların ve gelenekçi ve tüm diğer uygulamaların oradan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadınların ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış biçimlerini değiştirmek üzere gerekli tüm önlemleri almasını öngören 5. madde (a. bendi); (c) Taraf Devletlerin medeni hukukun alanına giren konularda kadınlara erkeklerle aynı yasal yetkileri ve bu yetkileri kullanma hususunda eşit fırsatlar sağlamasını öngören 15. madde. Taraf Devletlerin özellikle, sözleşme akdedilmesi ve malların yönetiminde kadınlara eşit haklar tanımaları ve mahkeme işlemlerinin bütün aşamalarında kadınların eşit muamele görmesini sağlamaları öngörülmüştür.

66. **Komite, kadınların adalete erişiminin sağlanmasının hayati önemini dikkate alarak, Sözleşmeye koydukları çekinceleri, özellikle de 2, 15 ve 16. maddelerle ilgili olan çekincelerini kaldırmaları yönünde Taraf Devletlere tavsiyede bulunur.**

VI. Sözleşmenin İhtiyari Protokolünün Onaylanması

67. Sözleşmenin İhtiyari Protokolü, kadınların Sözleşmede güvence altına alınan haklarının ihlali iddialarına ilişkin olarak şikâyetle bulunabilmesini ve Komitenin Sözleşmede saklı hakların ağır ve sistematik ihlali iddialarıyla ilgili olarak incelemelerde bulunabilmesini ve böylelikle kadınların adalete erişim hakkını sağlamlaştırmasını sağlayacak ek bir uluslararası yasa mekanizması oluşturmaktadır. Komite, İhtiyari Protokol kapsamında bireysel başvurular üzerine yayınladığı kararlar ile kadına yönelik şiddet²⁴, tutuklu kadınlar²⁵, sağlık²⁶ ve istihdam²⁷ dâhil konularda kadınların adalete erişimleriyle ilgili kayda değer içtihat oluşturmuştur.

68. Komite, Taraf Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

(a) İhtiyari Protokolü onaylamaları ve

(b) İhtiyari Protokolün kadınların adalete erişimlerini geliştirmek hususunda sağladığı usullerle ilgili olarak kadınları, sivil toplum örgütlerini ve kurum ve kuruluşları bilgilendirmek üzere çeşitli dil ve formatlarda sosyal yardım ve eğitim programları, kaynak ve etkinliklerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını sağlamaları ve teşvik etmeleri.

²⁴ (Cecilia Kell vs. Kanada, Sayı:19/2008, Tarih: 27 Nisan 2012; V.K. vs. Bulgaristan, Sayı:20/2008, Tarih: 25 Temmuz 2011; Karen Vertido vs. Filipinler, Sayı:18/2008 Tarih: 16 Temmuz 2010.; Fatma Yildirim vs. Avusturya, Sayı:6/2005, Tarih: 6 Ağustos 2007; Sahide Goekce vs. Avusturya, Sayı:5/2005, Tarih: 6 Ağustos 2007; ve A.T. vs. Macaristan, Sayı:2/2003, Tarih: 26 Ocak 2005).

²⁵ (Inga Abramova vs. Belarus Sayı:23/2009, Tarih: 25 Temmuz 2011).

²⁶ (Alyne da Silva Pimentel, Sayı: 17/2008, Tarih: 25 Temmuz 2011).

²⁷ (R.K.B. vs. Türkiye, Sayı: 28 /2010, Tarih: 24 Şubat 2012).